

SHAKESPEARIAANSE NACHTEN

Helen Wilcox*

O grim-look'd night! O night with hue so black!
O night, which ever art when day is not!¹

Dit zijn de eerste regels van de "merry and tragical" burleske van Pyramus en Thisbe, opgevoerd door Bottom the Weaver en zijn kameraden aan het einde van Shakespeare's feestelijke komedie *A Midsummer Night's Dream*. Hoewel de woorden tot de nacht gericht worden in een spottend-heroïsche stijl die typisch is voor de *play-within-the-play*, kan de scène met het nachtelijke afspraakje en de tragische dood van de twee minnaars ons toch enig inzicht bieden in de betekenis van de nacht in het werk van Shakespeare.

In eerste instantie geven Pyramus' regels de indruk dat de nacht "black" is en een "grim" voorkomen heeft: de nacht is verbonden met duisternis, onzekerheid en dreiging en staat voor het tegenovergestelde van de waarden van overdag, zoals licht, helderheid en veiligheid. De nacht is de negativiteit die altijd op de loer ligt "when day is not". Dit voorgevoel van dreigende verschrikkingen wordt in veel van Shakespeare's toneelstukken met de nacht geassocieerd, in het bijzonder in de tragedies. De nacht biedt bijvoorbeeld de uitgelezen gelegenheid om een moord te plegen, zoals in *Macbeth*, waar "thick night" de hemel niet wil toestaan "to peep through the blanket of the dark" om de moord op de koning te voorkomen.² In *Hamlet* waart de geest van de vader van de hoofdpersoon uitsluitend 's nachts rond om zijn boodschappen van wraak en pijn te brengen, terwijl Iago's destructieve jaloezie in *Othello* nauw samengaat met "hell and night".³

Maar de nachtelijke duisternis is niet alleen een dekmantel voor gevaarlijke en duivelse handelingen. De geheimzinnigheid van de nacht kan ook worden aangewend voor de bevestiging van het leven: minnaars als Pyramus en Thisbe proberen elkaar bij maanlicht te ontmoeten. De meest beroemde minnaars bij

* Helen Wilcox is hoogleraar Engelse letterkunde aan de Rijksuniversiteit Groningen. Zij studeerde in Birmingham en Oxford en doceerde in Liverpool. In 1991 verhuisde zij naar Groningen. Haar belangstelling gaat uit naar vroegmoderne literatuur, in het bijzonder Shakespeare, devotionele literatuur en het werk van vrouwelijke schrijvers.

1 *A Midsummer Night's Dream*, akte V, scène i, vers 170-1. Alle verwijzingen in dit artikel zijn naar *The Riverside Shakespeare*, ed. G. Blakemore Evans et. al. (Boston 1974).

2 *Macbeth*, I.v.50-3.

3 *Othello*, I.iii.403.

Shakespeare zijn Romeo en Julia, die zich achter "the mask of night" vrijelijk kunnen uiten. Zij ontdekken hoe "silver-sweet sound lovers' tongues" bij nacht aanvoelen.⁴ 's Nachts consumeren zij hun liefde, die door Julia in vervoering gehuldigd wordt:

Come, gentle night, come, loving, black-brow'd night,
Give me my Romeo, and, when I shall die,
Take him and cut him out in little stars,
And he will make the face of heaven so fine
That all the world will be in love with night,
And pay no worship to the garish sun.⁵

Als het parodiërende personage Pyramus in *A Midsummer Night's Dream* op dwaze wijze refereert aan de "sunny beams" van de maan, maakt hij een ironische toespeling op het vermogen van de nacht, dat door Julia in passionele ernst onderkend wordt, om helderder en levendiger dan de dag zelf te lijken.⁶

De nacht speelt dus een tegenstrijdige rol in Shakespeare's toneelstukken. Vaak staat hij voor de kwade machten die bij de duisternis horen en is hij te zien als de ideale achtergrond voor moord en chaos. Aan de andere kant is de nacht echter de magische tijd voor minnaars, de "soft stillness" waarin "touches of sweet harmony" te horen zijn.⁷ Wat deze twee uitersten gemeen hebben is hun abnormaliteit. De nacht is de gelegenheid bij uitstek voor buitengewone gebeurtenissen en spannende ontmoetingen, goed of slecht. Als de dag de norm is, dan is de nacht datgene wat tegen die norm in opstand komt; als het koele daglicht het licht van de rede is, dan huldigt de nacht het irrationele en het verrassende.

Twelfth Night - een van de twee stukken van Shakespeare die in de titel expliciet naar de nacht verwijzen - is een komedie die aansluit bij de oneerbiedige wanorde en de chaotische omkering van hiërarchieën die in het Engeland van de Renaissance traditioneel plaatsvond in de twaalfde nacht na Kerstmis. In *Henry V* wandelt de koning in vermomming onder de dekmantel van de duisternis rond tussen zijn soldaten; hij maakt gebruik van de nacht om de afstand tussen de monarch en zijn onderdanen te slechten voordat zij samen een veldslag ingaan. In *All's Well That Ends Well* en *Measure for Measure* maakt de nacht de twee 'bed-tricks' mogelijk, waarbij de wettelijke echtgenote het bed van haar eigen man inglipt en de plaats inneemt van de minnares die hij verwacht; zo zorgt zij ervoor dat het voorgenomen bedrog uitdraait op het nakomen van de echtelijke geloften. De ogenschijnlijke chaos van de nacht, de tijd van dromen en bedrog, kan vaak meer waarheden onthullen dan de bewuste wereld van overdag.

Het is wellicht daarom dat de minnaars aan het einde van *A Midsummer Night's Dream*, na een warrige nacht die meer wegheeft van een nachtmerrie

4 *Romeo and Juliet*, II.ii.165.

5 *Romeo and Juliet*, III.ii.20-5.

6 *A Midsummer Night's Dream*, V.i.272.

7 *The Merchant of Venice*, V.i.56-7.

dan van een droom, niet alleen met krankzinnigen vergeleken worden, maar ook met dichters:

The lunatic, the lover and the poet
Are of imagination all compact.⁸

De nacht namelijk, met zijn mogelijkheden voor gevaar, passie, irrationaliteit en illusie, kan goed vergeleken worden met de verbeelding, het rijk van dichters en dramaturgen. De verbeelding is, net als de nacht, rijk aan creatieve kracht die vervaarlijk maar opwindend op de loer ligt in de schaduwen van de geest. Bij nacht is de wereld geheimzinnig; het alledaagse kan er van karakter veranderen. Zelfs Theseus, die in *A Midsummer Night's Dream* toch bij uitstek het rationele belichaamt, spreekt over de "tricks" van "strong imagination", zoals de dichterlijke pen die vorm geeft aan "things unknown", en over het vreemde vermogen van de nacht om een struik te doen lijken op een angstaanjagende beer:

And as imagination bodies forth
The forms of things unknown, the poet's pen
Turns them to shapes, and gives to aery nothing
A local habitation and a name.
Such tricks hath strong imagination,
That if it would but apprehend some joy,
It comprehends some bringer of that joy;
Or in the night, imagining some fear,
How easy is a bush supposed a bear!⁹

En omdat Shakespeare, vóór alles dichter, de macht van de nacht vergeleek met die van de poëtische verbeelding, is het niet meer dan vanzelfsprekend dat de nacht een wezenlijke en intrigerende rol speelde in zijn dramatische wereld.

8 *A Midsummer Night's Dream*, V.i.7-8.

9 *A Midsummer Night's Dream*, V.i.14-22.